

## ANYANYELVI KOMMUNIKÁCIÓ ÉS SZÓKINCSEFEJLESZTÉS AZ ISKOLÁBAN

### NATIVE LANGUAGE COMMUNICATION AND VOCABULARY DEVELOPMENT AT SCHOOL

Jaczkovics Marianna,

[orcid.org/0000-0001-6596-2030](https://orcid.org/0000-0001-6596-2030)

*tudományos munkatárs*

*Ungvári Nemzeti Egyetem, Hungarológiai Központ*

Various ways and opportunities for communication in the native language and vocabulary development are reviewed in the article. Communication is primarily a defining characteristic of a thinking individual, a means of conveying thoughts on a social level, and a manifestation of one's identity. Communication in the native language signifies the expression, interpretation, preservation, and transmission of concepts, thoughts, feelings, facts, both verbally and in writing. The concept of native language communication includes the use of language, cultural context, language identity, and interaction with other language speakers, all of which are worth investigating. Perhaps the most important goal of education at primary school is to form and develop the skills necessary to create a foundation for native language communication. Linguistic and communicative skills have a decisive impact on success at school and later in the job market and society. Against the backdrop of communication, reading, writing, and text interpretation issues lies the absence and confusion of a common language and communication fundamentals. Deficiencies in language and communication skills, as well as their recognition, substitution, improvement, and restoration, can be classified as learning difficulties.

Daily communication and reading are indirect methods of expanding vocabulary. Teaching native language to primary school students should focus on communication, where text analysis sessions play a crucial role. Text analysis is the detailed study of a given text's structure, content, style, and other characteristics. The goal of text analysis lessons is usually to assist students in developing reading skills, critical thinking, and comprehension. During the analysis of various texts, literary works, research, newspaper articles, or other types of texts can be examined in detail so that students internalize and practice knowledge and norms related to native language communication. They can analyse the author's choice of words, the sequence of events, and dialogues. Students reflect on the author's intent and critically evaluate events or arguments.

Another important aspect of text analysis sessions is that students may encounter words, phrases, or terminology that are new or specific to a given text. Consequently, we face a new challenge, as the methodological preparation of Hungarian teachers must also be updated. One of the previously unknown important tasks of teaching the native language will be, for example, the creation and development of electronic dictionaries in the future. Electronic dictionaries can not only contribute to the development of vocabulary but also support language learning in an interactive and engaging manner.

**Key words:** native communication, vocabulary development, language competence, text, electronic dictionaries

Стаття досліджує різні способи та можливості рідномовної комунікації та розвитку словникового запасу. Комунікація передусім є визначальним способом передавання думок на суспільному рівні, специфічним проявом людської діяльності. Рідномовна комунікація включає вираження, інтерпретацію, збереження та передавання понять, думок, почуттів, фактів і поглядів як в усній, так і в письмовій формі. До поняття рідномовної комунікації належать мовне використання, культурний контекст, мовна ідентичність та взаємодія з іншими носіями мови, що заслуговують на детальне вивчення. У початковій школі одним із найважливіших завдань освіти та виховання є формування та розвиток навичок, необхідних для рідномовної комунікації.

Мовні та комунікативні навички відіграють визначальну роль у навчанні, а згодом – у професійній діяльності та соціальній інтеграції. Проблеми, пов'язані з комунікацією, читанням, письмом і розумінням текстів, зазвичай зумовлені відсутністю або порушеннями загальних мовних та комунікативних основ. Недоліки мовних і комунікативних навичок, а також їхнє виявлення, корекція та відновлення належать до сфери навчальних розладів. Одним із непрямих методів розширення словникового запасу є повсякденне мовлення та читання.

Рідномовне навчання учнів молодших класів повинно характеризуватися комунікативною спрямованістю, де важливу роль відіграють заняття з аналізу текстів. Текстовий аналіз – це процес детального розгляду певного тексту стосовно його структури, змісту, стилю та інших характеристик. Метою таких занять є розвиток навичок читання, критичного мислення та розуміння. У процесі опрацювання різних текстів учні отримують можливість аналізувати літературні твори, наукові дослідження, газетні статті та інші види текстів, що сприяє засвоєнню норм і правил рідномовної комунікації. Вони можуть детально вивчати лексику, послідовність подій, діалоги та розмірковувати над намірами автора.

Однією з важливих особливостей занять із текстового аналізу є знайомство учнів із новими або специфічними словами, виразами та термінологією, характерною для конкретного тексту. У зв'язку з цим виникає ще один виклик: методична підготовка викладачів мови повинна постійно оновлюватися. Одним із важливих завдань рідномовної освіти в майбутньому стане, зокрема, створення та розвиток електронних словників, котрі не лише сприяють збагаченню словникового запасу, але й підтримують процес мовного навчання в інтерактивній та привабливій формі.

**Ключові слова:** рідномовна комунікація, розвиток словникового запасу, мовна компетенція, текст, електронні словники.

**Problémafelvetés.** Az anyanyelv a személyes, elsődleges nyelvünket jelenti, amit otthon tanultunk meg, és amellyel a legkönnyebben és a leggyakrabban kommunikálunk. Az anyanyelv az elsőként megtanult reflexnyelv [6, 31. o.] Az egyén ezen sajátítja el legkönnyebben az ismereteket, mert ezen gondolkodik, ezen tudja leginkább kibontakoztatni képességeit, megvalósítani önmagát.

Az anyanyelv elsajátításának folyamata és annak eredményessége a születéstől kezdve összekapcsolódik az értelmi képességek fejlődésével, egyéni és változó lehet minden gyermeknél. A környezet, a családi háttér és az egyéni képességek mind szerepet játszanak ebben a folyamatban.

Az anyanyelvi kompetencia magába foglalja a verbális és nem verbális kapcsolattartás fő típusainak, az irodalmi és nem irodalmi szövegeknek, a különféle nyelvi stílusok fő jellemzőinek ismeretét, illetve azt, hogy hogyan kell különböző beszédhelyzetekben alkalmazkodni a beszélgető partnerünk kommunikációjához.

Minden embernek megvan az a képessége, hogy szóban és írásban egyaránt kifejezze önmagát, saját és mások kommunikációját figyelemmel tudja kísérni, valamint képes beszédét partneréhez és a beszédhelyzethez igazítani. Képes szóban megalkotni és közölni saját maga valóságát és annak értelmezését, megismerni beszélgetés által mások véleményét, ezt sajátjával összehasonlítani vagy esetleg szembeállítani. Képes a nyelv közvetítésével új ismereteket szerezni, tudását bővíteni, valamint új ismereteket alkotni. Tud különbséget tenni és alkalmazni különféle típusú szövegeket, valamint tud új ismereteket keresni, megszerezni, feldolgozni és tovább adni.

A tanulóknak az anyanyelvhez pozitív hozzáállást, magatartást kell kialakítaniuk. Tudatában kell lenniük annak, hogy az anyanyelv a személyes és a társadalmi fejlődés egyik alapja, törekedniük kell a helyes kifejezőmódra, meg kell tanulniuk az irodalom iránti szeretetet.

Köztudott, hogy a nyelv az emberi kommunikáció alapvető eszköze. A kommunikáció elsősorban a gondolkodó ember meghatározó, társadalmi szintű gondolatkövetítési módszere, emberi megnyilvánulás. A Magyar Értelmező Kéziszótár a beszédképesség fogalmát a következőképpen fejti ki: „Valakinek az a képessége, hogy könnyen és folyékonyan tud beszélni.” [13, 125. o.]

„Az anyanyelvi kommunikáció magában foglalja a fogalmak, gondolatok, érzések, tények, vélemények kifejezését és értelmezését, megőrzését és közvetítését szóban és írásban, valamint a helyes, öntudatos és alkotó nyelvhasználatot az oktatásban és képzésben, a társadalmi és kulturális tevékenységek

során, a családi és a társas életben, a munkában és a szabadidős tevékenységekben, a társas valóság formálásában” [16, 10652.o.].

Vizsgálódásunk **aktualitását** az adja, hogy az anyanyelvi nevelés, a nyelvi kompetencia fejlesztése kérdésének tanulmányozása a tanulók körében állandó fontossággal bír és annak érdekében történik, hogy a tanulók életkoruknak megfelelő szinten birtokolják a szóbeli és írásbeli kommunikációs eszköztárat. Az anyanyelvi kommunikáció fogalmába tartozik a nyelvhasználat, a kulturális kontextus, a nyelvi identitás és az interakció más anyanyelvi beszélőkkel kérdésköre, amelyeket érdemes megvizsgálni:

**1. nyelvhasználat:** elsősorban anyanyelvi kommunikációt jelent, lehet mindennapi, hétköznapi beszélgetés, de magában foglalhat hivatalos, szakmai kommunikációt is.

**2. kulturális kontextus:** az anyanyelvi kommunikáció be van ágyazva egy adott kulturális környezetbe. A nyelv és a kultúra szorosan összekapcsolódnak, és az anyanyelvi kommunikáció során átadott információk és jelentések gyakran hordoznak kulturális kódokat és szokásokat.

**3. nyelvi identitás:** az anyanyelvi kommunikáció hozzájárul az egyéni és csoportos nyelvi identitáshoz. Az, hogy valaki az anyanyelvén beszél, része annak, hogy hogyan definiálja önmagát és hogyan azonosul egy adott kulturális vagy etnikai közösséggel.

**4. interakció más anyanyelvi beszélőkkel:** az anyanyelvi kommunikáció nem csak azonos anyanyelvű emberek közötti interakciót jelent, gyakran fordul elő, hogy az anyanyelvi beszélők más nyelveket is használnak, és ilyenkor a különböző nyelvek közötti kapcsolatok és váltások is szerepet játszanak.

**5. nyelvi változatosság:** az anyanyelvi kommunikáció változhat a kor, a régió, a társadalmi státusz, vagy az egyéni preferenciák szerint. Az anyanyelvi beszélők gyakran alkalmazkodnak a környezetükhöz a más emberekkel való kommunikáció során.

Az általános iskolában az oktatás és a nevelés talán legfontosabb célja az anyanyelvi kommunikáció megalapozásához szükséges képességek kialakítása és fejlesztése. A nyelvi és kommunikációs képességek meghatározó módon befolyásolják az iskolai, majd később a munkaerő-piaci és társadalmi érvényesülést, a sikerességet, a gyermek elégedettségét és önbecsülését, a rugalmas alkalmazkodási képességet. A kommunikációs képességek megfelelő működése alátámasztja és megerősíti a nyelvi jelrendszer felfogását, kódolását, értelmezését, tárolását és alkalmazását. Befolyásolják a tanulók motivációit, az értékválasztást és a kortárs csoportba tartozást, a pályaválasztást. A kommunikációs, olvasási, írási és

szövegértelmezési problémák hátterében az általános nyelvi és kommunikációs alapok hiánya és zavara húzódik meg.

A szókincs a beszéd nyelvi anyaga; a hangokkal együtt nyelvünk elemkészletét alkotja. A szavak nyelvi jelek, amelyeket jelzésre, közlésre használunk. Ezért olyan nélkülözhetetlen területe a beszédfejlesztésnek a szókincsfejlesztés és gazdagítás.

Az egyén a maga nyelvi szókincsét a társadalmi érvényű szóanyagból alakítja ki. Ezért az egyéni szókincs sokkal kisebb, mint a közösségű jellegű szókészlet [2, 164. o.].

Vizsgálatunk **célja**, hogy rávilágítsunk arra, miként fejlesszük és gazdagítsuk a gyerekek egyéni szókincsét, illetve hogy hogyan használják, alakítsák nyelvi mondanivalójukba minél hatásosabban az új szavakat. Minél több különböző szöveggörnyezetben találkoznak új szavakkal, jelentésük annál összetettebb lesz, újabb olvasás alkalmával folyamatosan változik, növekszik, alaposabbá válik ismeretük, fogalomrendszerük.

A szókincsfejlődésnek két részét ajánlott figyelembe vennünk: az első a közvetett szótanulás, a második pedig a közvetlen szótanulás. A két rész általában nem különíthető el egymástól. A szókincs gyarapításához a közvetett módszer a mindennapi beszéd és az olvasás.

Az addig ismeretlen szavakat a tanuló csak úgy tudja elsajátítani és megtanulni, ha először megismeri és felismeri a szavak jelentését, ha alkalmazza és gyakorolja a szavak használatát, működésbe hozza az újonnan megismert szót, és ez beépül az aktív szókincsébe. A jelentéssel ugyanabban az időben a szó jelrendszerét és írásképét is meg kell ismertetnünk a gyermekkel a helyesírási készségük fejlesztése érdekében. Egy-egy ismeretlen szó magyarázatát úgy is végezhetjük, hogy megkérdézzük azt a tanulót, aki ismeri a szó jelentését.

**Témakifejtés.** Alsó tagozatos tanulóink anyanyelvi nevelését a kommunikációközpontúságnak kell jellemeznie, ahol fontos szerep jut a szövegelemző óráknak. A szövegelemzés az a folyamat, amely során egy adott szöveget részletesen vizsgálunk annak szerkezete, tartalma, stílusa és egyéb jellemzői szempontjából. A szövegelemző órák célja általában az, hogy a diákok fejlesszék az olvasás, a kritikai gondolkodás és a megértés készségeit. A különböző szövegek feldolgozása során lehetőség nyílik az irodalmi művek, tanulmányok, újságcikkek vagy más típusú szövegek elemzésére: arra, hogy a tanulók megtanulják és gyakorolják az anyanyelvi kommunikációval kapcsolatos ismereteket és normákat. Részletesen elemezhetik a szerző választott szóhasználatát, az események sorrendjét és a dialógusokat.

A diákok gondolkoznak a szerző szándékain és kritikusan értékelik az eseményeket vagy az érveket. A szövegelemző órák fontos jellemzője az is, hogy a diákok találkozhatnak olyan szavakkal, kifejezésekkel vagy terminológiával, amelyek újak vagy specifikusak az adott szövegben. A szövegek értelmezése folyamán a diákok kritikai gondolkodása, elemző készsége és írásképesége is fejlődik.

A 21. század elején nehéz lépést tartani a műszaki és informatikai tudományok egyre újabb törekvéseivel, a sok digitalizált eszköz megjelenésével, az internet nyújtotta lehetőségekkel. Életkortól, nemtől és iskolázottságtól függetlenül mindannyian részesevé válunk ennek a folyamatnak a mindennapos mobiltelefon-használat kapcsán. Az internet különböző lehetőségeket nyújt a nyelvtanuláshoz és nyelvi készségek fejlesztéséhez. Nyelvünk szókészletébe ennek következtében sok angol, latin és egyéb idegen eredetű elem került be.

Életünk új feladatai az iskolások életét sem hagyja érintetlenül. Újfajta tanítási módszerek szükségesek, mert napjainkra megváltoztak a tudás megszerzésének módjai és eszközei. A sokféle modern eszköz kiszorítja a papíralapú taneszközöket, szemléltetőanyagokat, a könyveket és ezzel együtt az olvasást.

Az elmondottakból következik, hogy a magyartanár módszertani felkészülésének is meg kell újulnia. Az anyanyelvi nevelés egyik eddig ismeretlen fontos feladata lesz a jövőben például az elektronikus szótárak készítése, fejlesztése.

Mikor szótárról beszélünk, mindig olyan szellemi termékre gondolunk, a melyben „valamely nyelv szavai betűrendben vannak felsorolva. A szótár fogalmának tehát lényeges jegye az alfabetikus sorrend. Az ábécé szerint való elrendezés pedig nem tudományos, hanem csak praktikus szempont, s a szótár nem is egy huzamban való olvasására szánt mű, hanem tudományos foglalatosságainknál és egyéb szellemi szükségletünknel afféle kisegítő könyv.” [15, 3. o.] Hangsúlyt kell fektetni arra, hogy a szótárak meghatározásai közérthetőek legyenek. A szótár „a szavak jelentését feltüntető, rendszerint ábécérendbe szedett szógyűjtemény” [1, 789. o.], Ország László meghatározása szerint „a szótárak legfontosabb munkaeszközünknek, a nyelv szó- és kifejezőkészletének valamilyen elv szerint rendezett leltárjai” [17, 5. o.].

Arra a kérdésre, hogy miért is lett szükséges az elektronikus szótárak készítése és használata, nagyon egyszerű a válasz, hiszen a rohamos tudományos-műszaki fejlődés szinten minden tudományágra hatást gyakorolt, folyamatosan zajló átalakulásnak vagyunk szemtanúi nap mint nap. A tudomány, a technika és a mindennapi élet minden eddigénél közelebb kerültek egymáshoz, életünk nélkülözhetetlen részévé váltak.

Egy olyan széles fogyasztói réteg alakult ki, amely információt, kutatási eredményeket, tudást, vagyis ezeket hordozó könyveket és informatikai programokat használ. Ebben a folyamatosan változó környezetben a lexikográfiában is szükség van paradigmaváltásra. A paradigmaváltás akkor következik be, amikor a tudományos közösség egy része már nem fogadja el vagy nem teljes egészében fogadja el a régi paradigmát, és szükségessé válik az addig általánosan használt alapfogalmak újradefiniálása [10, 6–7.o.]. Ebből következik, hogy a paradigmaváltás újfajta szótárak megjelenését [11, 13–16.o.], újfajta szótárkészítő lehetőségeket, új technikákat jelent, elsődlegesen az informatikában elért eredmények felhasználásában [10, 5–19. o.].

Az elektronikus szótárak készítése és használata számos előnnyel járhat a gyermekek számára. Az elektronikus szótárak nemcsak segíthetik a szókincsfejlesztést, hanem interaktív és vonzó módon is támogatják a nyelvtanulást.

Íme néhány pont, amelyek megmagyarázzák az elektronikus szótárak fontosságát tanulóink körében:

- Az elektronikus szótárak gyakran interaktív funkciókkal rendelkeznek, például hangos kiejtés, interaktív képek, vagy játékos feladatok. Ezek a vonzó ténykedések segíthetnek fenntartani a gyermekek érdeklődését és motivációját a tanulás iránt;

- lehetővé teszik a multimédia tartalmak beillesztését, például hangfájlokat, képeket, videókat. Ez segíthet a tanulóknak abban, hogy ne csak a szóírásbeli formáját, hanem a kiejtését és a szó használatát és megértését a gyakorlatban;

- gyors keresési és lehetőségeket kínálnak, illetve több szótár együttes használatát, ez pedig segítheti a hatékony tanulást és a gyorsabb ismerethez jutást;

- az elektronikus szótárak általában személyre szabhatók, így a gyerekek a saját tanulási stílusukhoz és igényeikhez igazíthatják az alkalmazást. Ez lehetővé teszi, hogy a tanulási folyamat szórakoztató és személyre szabott legyen.

A számítógépek hatalmas memóriájának köszönhetően a legújabb szótárak óriási adatbázis-kezelő programokkal ellátott rendszerek, amelyek folyamatosan bővíthetők, frissíthetők. Sokkal több, teljesebb és magasabb szintű szolgáltatást tudnak nyújtani, mint az eddigi értelemben használatos szótárak. Ebből következően a számítógépes szótárkészítés és használat számos nyelvészeti kérdést vet fel, melyek vizsgálata időszerű. [10, 5–19. o.].

Minden egyes gyermek a legkülönbözőbb személyes adottságokkal rendelkezik, amelyek egyediek és fejleszteni kell őket az iskolában. A különböző felmérések szerint eléggé komoly nehézséget jelent iskolásainknak az írásbeli és szóbeli szövegalkotás,

a szövegértés, pedig ez a nyelvi tevékenység minden szaktantárgyi ismeret elsajátításának az alapja és eszköze. Ez az elv kell, hogy vezesse az alaptantervek összeállítóit, akik az anyanyelvi kommunikáció fontosságát jelzik. Ide tartozik az írás, az olvasás, a szóbeli és az írásbeli fogalmazás, a beszédértés, a helyesírás, a kommunikáció stb. Mindezen területek fejlesztéséhez pedig elengedetlenül szükséges a mennyiségi és minőségi szempontból gazdag szókincs. A kutatások azt mutatják, hogy az olvasott szöveg 95%-át kell ismerni ahhoz, hogy a szöveg megértése megvalósuljon.

A szókincs vizsgálatával számos szaktudomány művelői foglalkoztak és foglalkoznak: a pedagógusok, a nyelvészek, a pszichológusok, a pszicholingvisztika művelői, a gyermekorvosok stb. Ezek a szakemberek általában azonos véleményen vannak: az anyanyelv elsajátítással és a nyelvi jelek tárolásával kezdődik, amely életünk végéig tart. Kiskorunkban a családban, később az óvodában történő beszédtanulás, a nyelvi minták elsajátítása rendkívül meghatározó. Az eltérő társadalmi-kulturális környezetből érkező gyermekeknél szembetűnő a nyelvhasználatbeli különbség, amely már bizonyos mértékben előre jelzi a későbbi jó vagy gyengébb iskolai eredményeket.

Az emberi agy a nyelv és a beszéd különféle egységeit és szabályait tárolja. Szóállományunk nagysága és működése mindig az egyénhez kötődik. Az aktív szókincs a gyermekkortól az idős korig változik az élet különböző szakaszaiban különféle tényezők hatására.

Ha alaposan átgondoljuk, a szókincshasználati kompetencia fejlesztéséért egy iskolai közösségen belül minden szakos tanár egyformán felelős, hiszen az összes tantárgy terminológiájának a fontosabb elemeit, a terminus technicusokat meg kell tanulni, mert azok nélkül egy-egy fogalom megértése, egy-egy szabály, definíció megfogalmazása elképzelhetetlen, még a gyakorlatok megoldása is nehézkes lesz. Hoffman Ottó rávilágít arra, hogy bármennyi szót, kifejezést is tanul meg a gyermek a környezetétől, az olvasmányaiból, vagy a tömegkommunikációs eszközök révén, az iskola nyelvgondozó szerepét nem nélkülözheti. A gyermek szókincsének gyarapítása, a szavak jelentésárnyalatainak magyarázata, majd a megszerzett és megértett szókincs alkalmazása úgy szóban, mint írásban, illetve a beszéd- és szövegértés terén válik nyilvánvalóvá [5, 172. o.].

A szókincs bővítésének, fejlesztésének alapfeltétele az iskolásoknál elsősorban az olvasás megtanítása. Ezáltal a tanulók több szóval, kifejezéssel ismerkednek meg. A hétköznapi élet során, tehát a nem olvasás útján beépülő szókincs nem biztosít

megfelelő teret és kereteket az új ismeretek befo-  
gadásához. Ahhoz, hogy kifejlődjön a tanuló igénye  
a hatékony és céltudatos tanuláshoz, elengedhetetlen  
az olvasási motiváció kialakítása és fenntartása.

Az olvasási motiváció felkeltéséhez alapvető  
tényező, hogy olyan szövegeket adjunk a gyermekek  
kezébe, amelyben az előforduló szavak nagymérték-  
ben ismertek számukra, hiszen e nélkül az olvasás  
akadozik majd, a jelentések megértése pedig lassul,  
nehézkessé és fárasztóvá válik. Mindebből pedig az  
következik, hogy az olvasási szokások kialakulása/  
kialakítása nem lesz egyszerű, motiváló. Az olvasási  
motiváció kialakításához nemcsak az szükséges,  
hogy érdekes szövegeket adjunk a gyermek kezébe,  
hanem az is, hogy az olvasási életkorának megfe-  
lelő szövegeket ajánljunk elolvasásra, melyekben az  
ismeretlen és az ismert szavak előfordulási aránya a  
fentebb leírt paradigma szerint történik.

A különböző korcsoportú osztályokban más-más  
módszerekkel történhet, hiszen egy-egy szójelentést  
sokféle módon lehet elmagyarázni [7, 69. o.]. Történhet  
ez szógyűjtéssel, pl. amikor különböző főfogalmakhoz  
tartozó szavakat gyűjtünk, egyet a szülő mond, egyet  
a gyermek. Pl. Mondjunk járműveket! Mondjunk  
zöldségeket! Mondjunk bútorokat! De gyűjthetünk  
szavakat kezdő szótaggal. Pl. ka-, ke-, ki-, ká- stb.  
Minden mássalhangzóval végigvihetjük a sort. Ha nem  
talál a gyermek, mondjunk mi segítségül. Alkothatunk  
szavakat rendszám táblákkal, pl. a TBJ betűkkel akár  
egy rövid mondatot. Például Timi babával játszik  
(a sorrend akár fel is cserélhető). De mondhat a gyer-  
mek olyan szót is, amiben mind a három betű benne  
van, például táblája. A szókincs fejlesztése történhet  
rajzokkal, zenei anyaggal, irodalmi szövegrészlettel,  
képzőművészeti alkotás elemzésével, múzeum- és  
színházlátogatásokkal, filmrészlet bemutatásával,  
diaképekkel, internetes ismeretgyűjtéssel stb.

A szavak jelentésének vizsgálatában a legfontos-  
abbak a szótárak. A szótáraknak meg kell jelenniük az  
iskolai tanórákon, hiszen nélkülük elképzelhetetlen a  
szókincs bővítés. Fóris Ágota szerint a szótárkészítés  
és felhasználás dimenzióik kitágultak, s ez a fo-  
lyamat tovább folytatódik. Az emberi élet szerves  
része lett a folyamatos tanulás, aminek folyamánya,  
hogy a szótárakra vonatkozó ismeretek az eddiginél  
nagyobb helyet kapjanak az oktatásban. Örömeinkre  
szolgál, hogy az utóbbi években a magyar nyelv-  
tudományban több újfajta szógyűjtemény, diák-  
szótár, egynyelvű szakszótár, lexikon és kézikönyv  
jelent meg, papíralapon, de digitalizált változatban  
is. A szótárak bemutatásával, megszerettetésével, a  
lexikográfiai ismeretek elsajátításával a fiatalokat  
szótárhasználókká neveljük, mely készség elkíséri  
őket egész életükben.

Nem várhatunk eredményt tanulóinktól, ha csak  
elvéve látnak szótárt az órákon. Ugyanakkor a  
motiváció szerepét is hangsúlyoznunk kell, mert  
ehhez a tevékenységhez is kedvet kell ébreszteni.  
Ha a tanulóknak kedvük van a szótármunkához,  
akkor várható, hogy diákjaink nemcsak a mag-  
yarórákon használják a szótárt, hanem a könyv-  
tárakban is ki fogják kérni azokat, illetve hogy  
papíralapú vagy elektronikus szótárakkal dolgozunk.  
Az irodalomórán minden egyes lehetőséget ki kell  
használnunk arra, hogy egy-egy műelemzéskor vagy  
stílusvizsgálat során újabb és újabb elemekkel gazda-  
godjon tanulóink szókincse.

Bármilyen szótárral is ismerkednek a gyermekek,  
néhány fontos szempontot mindenképpen érdemes  
szem előtt tartanunk. Lényeges megvilágítani, hogy  
minden szótár nem csupán több ezer vagy tízezer  
szó tára, szavak halmaza, hanem abban voltaké-  
pen szövegek találhatók, amelyeket meg kell tanulni  
értelmezni.

Amikor a diákok kezébe adjuk a köteteket, sok  
fontos adatra kell felhívni tanulóink figyelmét, olyan  
adatokra, amelyek a szótár borítóján megjelennek.  
Elsősorban okvetlenül meg kell neveznünk a szerzők,  
szerkesztők nevét. De az írásjelek használatának meg-  
figyeltetésére is jó alkalom ez, például a nagyköthetel  
használatának magyarázatára is társszerzők eseté-  
ben, vagy a könyvkiadók mint intézmények nevének  
helyes jelölésére is gondot fordíthatunk.

Szintén hasznos, ha a szótár címét folyóírással is  
bemutatjuk, ugyanis a nyomda legtöbbször csupa álló  
nagybetűket alkalmaz a borítón. A többszavas címek  
helyesírása értelmében az ilyen fajta tulajdonnevek-  
ben csak az első szót és a tulajdonnévi értékű ele-  
meket illeti meg a nagy kezdőbetű: pl. *A magyar  
nyelv történeti-etimológiai szótára* [1, 1230 o.].

Minden címben megtalálható egy olyan kulcs-  
fontosságú szó, amely a tartalomra utal, meghatározza  
a kiadvány célját: etimológiai szótár, értelmező  
szótár, idegen szavak szótára, tájszótár, helyesírási  
szótár, költői szótár stb. Tisztáznunk kell ezeket a  
fogalmakat, a lényegét pedig meghatározásszerűen  
meg kell fogalmaztatni a diákokkal, mert ezzel is  
új információk birtokába kerülnek. Számon kell  
kérnünk, hogy mi a rendeltetése az értelmező  
szótárnak, a tájszótárnak stb.? Mire jó az etimológiai  
szótár? Fontos mozzanata a szótárfelépítés tanul-  
mányozásának a szócikk elemzése: vizsgáljuk  
szerkezetét, a különféle rövidítéseket, a római és arab  
számok szerepét stb.

A szókincsfejlesztő feladatok, feladatlapok  
fontos gyakorlattípusa a szabályok, meghatározások  
számonkérése, kikérdezése. Egy-egy szabály,  
meghatározás elsajátítása többféle szempontból

lehet hasznos: a diák megismeri a tudományos stílus jegyeit, a logikai ítélet nyelvi formáját, a lényeges jegyek kiemelésének lehetőségeit, azok tömör megfogalmazását, a szakkifejezéseket stb. Az ismeretsajátítás utolsó lépéseként vagy az osztály képes a szabály megfogalmazására, vagy a tanárnő ismerteti, kivetíti, esetleg felolvastatja a könyvből a szöveget. Ha a szabályalkotás menetének megismertetése elmarad, a tanuló megértés nélkül próbálja gépiesen memorizálni a szabályt.

Pl. Határozd meg, mit nevezünk főnévnek! Milyen mondatfajtát nevezünk egyszerű mondatnak? Mit nevezünk szervesen szóösszetételnek? Milyen mondatrész a határozó? stb. A szókincsfejlesztő feladatlap hasznos gyakorlattípusa a szóértelmező, jelentésmagyarázó gyakorlattípus, hiszen az anyanyelvi nevelésen belül az egyik legbonyolultabb feladat a szóértelmezés, a jelentésmagyarázat. Ebben az értelmező szótárak kapnak fontos szerepet, amikor egy hangsorhoz egy vagy több jelentés és szófaj kapcsolódik. Itt említeném meg a Képes diákszótár (1992), az Értelmező szótár (2010) és a Pusztai Ferenc szakmai irányításával elkészült Magyar értelmező kéziszótár második, átdolgozott kiadását (2003).

**Következtetések.** A szóértelmezést nem lehet elég korán kezdeni. A szóértelmezés kapcsolatban van a gondolkodás fejlettségi szintjével. Függ az életkortól, az olvasottságtól, a szókincs nagyságától, a kommunikációs kompetencia fejlettségétől, a lényeglátás milyenségétől stb. Itt olyan gyakorlatokat lehet javasolni, amelyekben például egy elhangzott szónak az ellentétes jelentésű párját kell megtalálni, egy másik feladatban pedig tárgyképek alapján meg kell nevezniük egy tárgyat (pl. *liliom, tulipán*), majd a fölérendelt gyűjtőfogalmat kell kitalálni (pl. *virág*).

A szókincs állandó bővülésével együtt kell, hogy járjon a szavak egyre tudatosabb jelentésvizsgálata is. Az óvodában elkezdődött képességfejlesztést folytatni kell az alsó tagozatban, majd erre az alapra építve a magyartanár magasabb szinten egyre bonyolultabb fogalmakra kérdez rá a fokozatosság elve alapján a konkrétól az egyre inkább elvont jelentések, sőt jelentésárnyalatok felé haladva. Itt juthatnak kulcsfontosságú szerephez az elektronikus szótárak, hisz online jellegüknel fogva könnyen hozzáférhetők

szinte bárhol és bármikor. A mobil alkalmazások, online szótárak és digitális források lehetővé teszik, hogy az emberek gyorsan ellenőrizzék vagy keressék szavak, kifejezések után. Példamondatokkal, kiejtéssel segíthetnek az iskolai tanulóknak jobban megérteni és alkalmazni a szókincsot. Az elektronikus szótárak támogatják a többnyelvűséget, ami különösen fontos a globalizált világban, illetve olyan hatalmas adatbázisokat képeznek, amelyek segítik a nyelvészeket és kutatókat a nyelvek struktúrájának és változásainak tanulmányozásában.

A gyermekkori szókincsfejlesztés tehát nagyon szerteágazó, legkiválóbb módszere ennek az olvasás (ehhez kényelmes olvasási környezet, a gyermek életkorának megfelelő könyvek, melyek nemcsak szókincsot fejlesztenek, hanem kreativitást és kifejezőkészséget is), de sokféle egyéb módszert, eszközt foglal magába, a tanár részéről pedig nagy hozzáértést, szakmai tapasztalatot, pedagógiai rátermettséget igényel. A cél elérése érdekében szükséges a jó motiváció, az életszerűség, a tematikai változatosság (akár a szókincsjátékok, pl. keresztretjvények, szókirakók, szóasszociációs játékok vagy tematikus foglalkozások) és a feladatok sokszínűsége, ehhez alkalmaznunk kell az alkotó és az elemző gyakorlatokat, melyek a kreativitással, játékosággal, humorról párosulnak. A tanárnak a gyermeket meg kell dicsérnie minden szókincsbővítési erőfeszítéséért, mert a pozitív ösztönzés meghozza a tanulók kedvét a továbbtanuláshoz; segítenie kell a gyermeket abban, hogy az új szavakat kapcsolatba hozza mindennapi élményeivel, meg kell beszélni és elmagyarázni, hogy hogyan használhatja az új szavakat a mindennapi beszélgetésben. A szülők részéről pedig követendő lenne a jó példa a szókincs gazdagításában, változatos és kifejező szavak használata a mindennapi beszédben, hiszen a gyermekek sokat tanulnak a szülőtől, illetve a közös tevékenységek, programok. Ide tartoznak a kirándulások, múzeumok látogatása, amelyek szintén hozzájárulnak a szókincsfejlesztéshez. Összefoglalva tehát a szókincsfejlesztés fontos okai: a hatékony kommunikáció, olvasás- és íráskészségek, továbbtanulás – szakmai fejlődés, értelmezési és problémamegoldó készségek, szociális kapcsolatok.

#### IRODALOM

1. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Harmadik kötet. Ö–Zs Budapest: Akadémiai Kiadó, 1976. 1230 o.
2. A magyar nyelv könyve. Főszerk. A. Jászó Anna. Budapest: Trezor kiadó, 2004. 163–172.o.
3. Bakos Ferenc. Idegen szavak és kifejezések – Diákszótár. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2006. 547 o.
4. Daniss Győző. Mit jelent? Diákszótár. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2016. 408 o.
5. Hoffmann Ottó. Anyanyelvi nevelés az általános iskola felső tagozatában. Budapest: Tankönyvkiadó, 1976. 290 o.
6. Horváth Katalin. Magyar anyanyelvünk Kárpátalján. Ungvár: 2020. 136 o.

7. Horváth Viktória. Magyar anyanyelvű gyermekek szókincsének változásairól óvodáskor végétől kisiskolás korig. *Gyermeknevelés*, 2022.10.évf. 1. szám 63–77.o.
8. Gósy Mária. Szókeresés a mentális lexikonban. *Nyr.*122,189–201.o.
9. Fóris Ágota (szerk.). A kétnyelvű kéziszótártól az értelmező szakszótárig. *Iskolakultúra*, 2002/5. 99–110.o.
10. Fóris Ágota. A szótárfogalom megváltozásáról. *Modern Filológiai Közlemények*. 2002. IV. évfolyam, 2. szám. 5–19.o.
11. Fóris Ágota. Szótár és oktatás. *Iskolakultúra*. Pécs, 2002. 140 o.
12. Kiss Gábor. Magyar szókinctár. Rokon értelmű szavak, szólások és ellentétek szótára. Budapest: Tinta Kiadó, 2005. 929 o.
13. Magyar Értelmező Kéziszótár (szerk. Juhász József, Szőke István, O.Nagy Gábor, Kovalovszky Miklós). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1978. 1550 o.
14. Magyar szókinctár. Rokon értelmű szavak, szólások és ellentétek szótára. Főszerk. Kiss Gábor. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 2011. 929 o.
15. Melich János: A magyar szótárirodalom. A legrégebbi szójegyzéktől Pápai Páriz Ferenc szótáráig. *Nyelvészeti Füzetek* 46. Budapest: Atheneum. 1907.
16. Nemzeti Alaptanterv (2020). Melléklet a 110/2012. (VI.4.) Korm. rendelethez. *Magyar Közlöny*. 2012. év 66. szám.
17. Országh László (szerk.) Szótártani tanulmányok. Budapest: Tankönyvkiadó, 1966. 404 o.